

HADIS U KULTURI OBILJEŽAVANJA ZNAČAJNIH VJERSKIH DATUMA I DOGAĐAJA BOŠNJAKA

Mustafa GOBELJIĆ

Sažetak

Islam nije samo vjera, obredi ili skup moralnih normi; islam jest jednako cjelokupan ljudski život, svi njegovi usponi i padovi, njegova obzorja duhovnog i materijalnog. Islam je paradigma, model, kompatibilan sa zahtjevima svakog vremena i na svakom životnom prostoru. Stoga se islam ne samo vjeruje, on se živi. Na tragu ovakvog razumijevanja naše vjere, mi možemo govoriti o islamu kao podlozi, paradigmi, u našem ukupnom duhovnom, kulturnom i tradicijskom obrascu življenja. Hadis je jedan od dva osnovna izvora islama, i otuda ga ima u svim aspektima našeg kulturnog ospićenja i djelovanja. Tako hadisku paradigmu prepoznajemo u kulturi stanovanja Bošnjaka, u kulturi njegovanja lične higijene, kulturi odijevanja, ishrane itd. Kada je riječ o utjecaju hadisa, ili hadiskim tragovima u kulturi obilježavanja značajnih vjerskih datuma i događaja Bošnjaka, onda se oni nahode u svim segmentima ove kulturne forme našeg življenja: obilježavanju mubarek noći, mevluda, početka nove hidžretske godine, bajrama itd. Jednom riječju, hadis je, kao drugi izvor naše vjere, trajno opečtio ukupni život našeg čovjeka.

Ključne riječi: hadis, kultura, tradicija, hidžra, mevlud, mubarek noći, kurban, bajram

U ovome radu ćemo razmatrati pitanje tradicije i utemeljenosti obilježavanja datuma i događaja kod Bošnjaka, koji, ne samo da imaju vjerski predznak i karakter, nego su i utemeljeni na vjerskim izvorima, preciznije kazano, na hadisu Božijeg poslanika Muhammeda, a.s. U našoj vjerskoj tradiciji poznata je praksa da se nekim datumima i događajima iz islamske povijesti pridaje manja ili veća važnost, obilježavaju se na više ili manje svečan način, a da, ustvari, njihovo obilježavanje, ili način na koji ih mi tretiramo, nije legitimizirano postupcima Poslanika, s.a.v.s., i ashaba. U nekim slučajevima upitna je i važnost, odnosno autentičnost pojedinih detalja vezanih za neke događaje. Njima ćemo se samo ovlaš baviti.

Među najvažnije datume i događaje koji imaju vjerski predznak u našem duhovnom prostoru prema našem izboru spadaju: 1. Hidžretska nova godina, 2. Jevmu-ašura, 3. Rođendan Poslanika, Muhammeda, s.a.v.s. (mevlud), 4. Lejletur-regaib, 5. Lejletul-miradž, 6. Lejletul-berat, 7. Lejletul-bedr, 8. Lejletul-kadr i 9. Ramazanski i Kurban-bajram. Već smo istakli da neki od ovih datuma i događaja, ili nisu tretirani od strane Poslanika, s.a.v.s., ili nisu relevantni uopće. Slijedi kraći osvrt o ovoj temi.

1. Datumi i događaji koji su dio naše vjerske tradicije, a koje Poslanik, s.a.v.s., sunnet ne poznaje

Još je na početku istaknuto da je naš zadatak da ustanovimo i istražimo povezanost već postojećih kulturnih formi i obrazaca življenja Bošnjaka s hadisom Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s. S tog aspekta posmatrano, nekoliko nabrojanih datuma nije bilo nužno uopće ovdje tretirati. Međutim, u našoj vjerskoj tradiciji, pa i u oficijelnom kalendaru, ovi datumi predstavljaju jednu cjelinu, jedan kontinuitet, te bi, bez valjanih obrazloženja i argumentacije, bilo rizično tek tako ih izostaviti.

1. 1. Hidžretska nova godina

U slučaju hidžretske nove godine radi se o datumu i događaju koji ima iznimnu historijsku, društvenu, političku i dr. važnost. Međutim, opće je poznato da je tek za vrijeme hilafeta h. Omera utemeljen hidžretski kalendar i ovaj događaj (Hidžra) označen je kao središnji za mladu muslimansku zajednicu, a kojeg su muslimani odabrali za početak svoje ere. Po-

slanik, s.a.v.s., u tome nije učestvovao. Otuda, ovaj događaj, sa svim implikacijama koje su mu pridodate, i dalje ima svoj neokrnjen kulturno-povijesni značaj, ali ne i duhovno-vjerski.

U posljednjih više od pola stoljeća mi smo na našim prostorima svjedočili dvije faze, dva modela ili pristupa obilježavanju ovog značajnog datuma. U periodu socijalističke Jugoslavije početak nove hidžretske godine obilježavan je uglavnom u džamijama i na dosta skroman način. U periodu nakon agresije na BiH pristup obilježavanju hidžretske nove godine je znatno bogatiji i pompezniiji.

1. 2. Rođendan Poslanika, s.a.v.s. (mevlud)

Ovo je još jedan od veoma važnih historijskih događaja, čije je obilježavanje na našim prostorima prisutno već više stoljeća. Mogli bismo kazati da su naši muslimani pokazali fascinirajuću otpornost protiv nastojanja da ih se odvoji od njihovog duhovnog zavičaja i njihove vjerske tradicije upravo njegovanjem mevluda. Iako sam Poslanik, s.a.v.s., nije nikada svom rođendanu pridavao nikakav značaj,¹ a nisu to činili ni ashabi, mi bismo mogli kazati da su mevludi, u izvjesnom smislu, očuvali kontinuitet vjere na našim prostorima. To svi koji su upamtili ono „komunističko“ vrijeme dobro znaju. Mi, dakle, vidimo da se u ovom slučaju radi o prevažnom historijskom događaju, o lijepom adetu njegovog obilježavanja, ali sa stanovišta našeg zadatka, ova tema ne može imati širi značaj.

1. 3. Lejletul-bedr

Lejletul-bedr se kod nas obilježava kao jedna od mubarek (blagoslovljenih) noći. Međutim, u svetim tekstovima² islama nema argumentacije za takvo što. Ta noć može biti značajna i važna zbog događaja koji je uslijedio sutradan. Naime, poznato je da se 17. ramazana 624. godine nove ere dogodila jedna od najpresudnijih bitaka u povijesti islama – Bitka na Bedru. Ova bitka je i u Kur'anu dobila važno mjesto. Međutim, noć koja joj je prethodila – 17. noć ramazana, nema nikakvu onostranu, metafizičku vrijednost; ona je naprosto noć koja može imati političko-historijski značaj.

¹ Vidi više: Enver Mulahalilović, *Vjerski običaji muslimana u BiH*, El Kalem, Sarajevo 1989., str. 91.

² Tj. u Kur'anu i hadisu.

1. 4. Lejletur-regaib

Lejletur-regaib, prema našem oficijelnom kalendaru, prva je noć uoči petka u mjesecu redžebu. Označena je, također, kao jedna od mubarek noći. Važna je i „blagoslovljena“ iz razloga što je te noći, navodno, majka Amina zaniijela Poslanika, s.a.v.s. Kada je riječ o ovoj noći i navodnom događaju zbog kojeg je ona odabrana, dijelimo mišljenje onih koji smatraju da cijela ova priča nema nikakva osnova u vjeri.

„Kako drugačije objasniti isticanje noći ‘Lejlei-regaib’ koja se navodno tiče Poslanikovog, s.a.v.s., intimnog porodičnog života, a koju on nikada u svom životu nije spomenuo. Pominje se da je prva noć uoči petka u mjesecu redžebu ta noć, tj. kada je Amina zaniijela Poslanika, s.a.v.s., što nema nikakve osnove u vjeri.“³

Za razliku od prethodnih datuma i događaja koji imaju historijski, kulturni, politički, ali ne i duhovni značaj, ovaj događaj i implikacije koje su mu pripisane, nema ništa od navednog. Sve što je izvjesno u vezi s ovim jeste da se to dogodilo. Kada? Bog Dragi zna. Je li to važno? Nije. Da je bilo važno, sasvim sigurno Poslanik, s.a.v.s., ne bi propustio da to istakne. Ako ne znamo kada je to bilo, ako to što je bilo nije važno, onda Lejletur-regaib, kao odabrana noć, ne postoji. Pa ipak, obilježavanje ove noći na ovaj način, ima svoje značenje i poruku: Bošnjaci su uvijek voljeli, a vole i danas, svoga Poslanika.

2. Datumi i događaji koji su dio naše vjerske tradicije, a utemeljeni su na sunnetu Poslanika, s.a.v.s.

Kao što smo na početku istakli, u kontekstu naslovljenje teme, mi smo izdvojili devet značajnih datuma i događaja, koji u našoj vjerskoj praksi imaju status MUBAREK DANA I NOĆI. Od toga, u četiri slučaja, koja smo već elaborirali, nismo našli osnova za njihovo definiranje na taj način. Kada je, međutim, riječ o ostalih pet, onda valja istaći kako u ovom slučaju postoji vjerska (hadiska) osnova za njihovo izdvajanje i isticanje u odnosu na druge dane i noći. Kada ovo kažemo, onda pod tim podrazumijevamo da se Poslanik, s.a.v.s., po svakom od ovih datuma i događaja, dana i noći, afirmativno očitovao; ali ne i da je sve ono što u vezi s tim predstavlja dio našeg vjerskog iskustva,

³ Fuad Sedić, „Post u mjesecu redžebu“, *Preporod – islamske informativne novine*, br. 787., 1. 9. 2004., str. 15.

utemeljeno, regularno, ispravno. Upravo taj aspekt ovog problema će, u nastavku ovog rada, biti razmatran.

2. 1. Jevmu-ašura

Jevmu-ašura je deseti dan mjeseca muharrema. U našoj vjerskoj tradiciji ima status jednog od počasnih, odabranih dana. Taj dan, kao i onaj što mu prethodi, muslimani ovih prostora provode u postu. Koliki ih procenat to čini teško se sa sigurnošću može kazati, ali, u svakom slučaju, radi se o manjem broju od onoga koji je vezan za post ramazana. Neupitno je, ipak, da je jevmu-ašura u zvaničnom kalendaru (takvimu Islamske zajednice u BiH) označen kao mubarek dan, kao i u životu, svijesti i tradiciji ovdašnjih muslimana.

Sljedeće što karakterizira našu praksu vezanu za obilježavanje ovog datuma jeste spravljanje posebnog jela, zvanog „ašure.“ „Ašure je specifično slatko jelo koje muslimani spremaju 10. dan muharrema kao spomen na Nuh pejgambera... U vrijeme Gazi Husrevbega, ašure se spremalo na njegovu preporuku u imaretima, po tekijama i mahalama. Obično se pravila veća količina tog jela, koje se dijelilo komšijama, rodbini i prijateljima. I u drugim vakufima nalazimo podatke u vidu preporuke i naredbe da se ostave određena sredstva za pripremu ašureta.

Za spremanje ašureta (jedne vrste hošafa) potrebno je najmanje sedam vrsta voća ili povrća, iako se praktikuje da to bude 41 pa čak i 77 vrsta... I danas se po tekijama i džamijama obilježava taj dan učenjem zikra, i učenjem Kur'ana te dijeljenjem ašure.“⁴

Pored svoje transcendentne vrijednosti, iz hadisa Božijeg Poslanika, s.a.v.s., razumijemo da ovaj dan ima svoju i historijsku vrijednost. Naime, toga dana je Allah, dž. š., spasio Musa, a.s., i njegov narod od silnika faraona i njegove vojske. U našoj tradiciji vlada mišljenje da je ovaj dan značajan zbog toga što je taj dan Nuho-va, a.s., lađa pristala na tlo. U literaturi se može pročitati kako se čitav niz važnih događaja, tokom cijele islamske povijesti, dogodio baš na taj dan.⁵ U završnici analize ovog pitanja želimo

⁴ Mevlida Serdarević i Ajnija Omanić, *Bošnjačka kultura ponašanja*, Svjetlost, Sarajevo 2000., str. 233.

⁵ Vidi: Ismail Ahmetagić, „Jevmi-ašura“, *Muallim*, br. 10, juli 1991, str. 30.

istaći kako se, u novije vrijeme, ovom datumu pridodaje još jedno značenje i još jedan sadržaj. Ne znamo ima li to veze s već poznatim ideološkim strujanjima interpoliranim u naš akaid nakon rata, ali sigurno znamo da to nema veze s Poslanikovom, s.a.v.s., deskripcijom važnosti ovog datuma. Riječ je o nekoj vrsti „oplakivanja“ smrti h. Hasana i h. Husejna.

„Imami tešanjskog medžlisa su proučili mevludski program, a veoma je dirljiv bio nastup dvanaestogodišnjeg Imada Jašića. ‘Ovdje je sada Kerbela, tu u mojim prsima; Hasan i Husejn u srcu, velika tuga za njima...’ mogli su se čuti stihovi koji evociraju uspomenu na dva džennetska sejjida, unuka Božijeg Poslanika, a.s..“⁶

Kada je riječ o korelaciji između hadisa Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i svega onog što je postalo dio tradicije obilježavanja ovog datuma kod nas, vrijedi naglasiti kako su hadisi o ovoj temi brojni. Tek njihovom analizom i komparacijom ustanovit ćemo koji dio naše prakse vezane za obilježavanje ovog datuma ima hadisku osnovu, a koji ne:

Prenosi Aiša, r.a., da su Kurejšije postili Dan ašure u džahilijetu. Potom je i Allahov Poslanik, s.a.v.s., naredio da se taj dan posti, sve dok nije nareden post ramazana. Allahov Poslanik, s.a.v.s., tada je rekao: „Ko hoće neka taj dan posti, a ko hoće neka ne posti.“⁷

Ibn Abbas, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., kada je došao u Medinu, zatekao jevreje da poste Dan ašure. Allahov Poslanik, s.a.v.s., upitao ih je: „Koji je ovo dan pa ga postite?“

Rekli su: „Ovo je veličanstven dan. U njemu je Allah spasio Musaa i njegov narod, a potopio faraona i njegov narod, pa ga je Musa postio iz zahvalnosti. Zato ga i mi postimo.“

Potom je Allahov Poslanik, s.a.v.s., postio taj dan i naredio drugima da se posti.⁸

Ubejdullah b. Ebi Jezid prenosi da je čuo Ibn Abbasa, r.a., kada je bio upitan o postu na

Dan ašure, da je rekao: „Ne znam da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., postio neki dan smatrajući ga boljim od ostalih dana osim ovog dana, niti neki mjesec osim ovog mjeseca, misleći na ramazan.“⁹

U nekim drugim hadisima navodi se kako je Poslanik, s.a.v.s., preporučivao post i 9. dana muharrema, kako bi se praksa muslimana razlikovala od jevrejske.¹⁰

Iz hadisa koje smo naveli jasno razumijemo da je samo post na Dan ašure (kao i u danu koji mu prethodi) ibadet koji je utemeljen na praksi Božijeg Poslanika, s.a.v.s. Sve drugo, što je postalo sastavni dio tradicije obilježavanja ovog datuma kod nas, jeste stvar nakupina koje su se primile za naše tlo tokom različitih historijskih mijena.

„Danas muslimani obilježavaju ovaj dan na sljedeći način:

- Istog datuma, desetog muharrema, u Iraku, na Kerbeli, ubijen je Poslanikov unuk Husejn, r.a. Šiti su (...) izabrali da se na taj dan sjećaju ovog teškog događaja, potpuno zanemarujući Poslanikovu praksu, čineći po ulicama djela krvavog samobičevanja.

- Jedni opet ovaj dan spravljaju jelo zvano *ašura* i tvrde kako imaju čak i recepte pomiješanog jela koje je, navodno, jeo Nuh, a.s., na lađi.

- Postoje i muslimani koji se krajnje nemarno odnose prema ovom danu...

- Put muslimana mora biti put sredine...“¹¹

2. 2. *Lejletul-miradž*

U našoj vjerskoj tradiciji, kao i u vjerskom kalendaru, *Lejletul-miradž* ima status odabrane, blagoslovljene noći. Prema hidžretskom kalendaru, to je 27. noć redžebe. Te noći, prema nekim islamskim učenjacima,¹² Muhammedu, a.s., dogodili su se ISRA I MIRADŽ.¹³

⁹ Ibid. str 522., hadis br. 614.

¹⁰ Ibid. str. 521.

¹¹ Senad Ćeman, „Dan ašure“, *Preporod – islamske informativne novine*, br. 822., 15. 2. 2006., str 41.

¹² Postoje razilaženja među islamskim učenjacima o tome kada se dogodio miradž... Vidi: Enver Alić, „Duhovne dimenzije miradža“, *Islamska misao*, br. 75, mart 1985, str. 3.

¹³ ISRA je noćno putovanje Muhammeda, a.s., iz Mekke u Jerusalem, a MIRADŽ je putovanje Muhammeda, a.s., u više sfere.

⁶ M. K., „Ovdje je sada Kerbela“, *Preporod – islamske informativne novine*, br. 869, 1. 2. 2008, str. 26.

⁷ Više v.: *Muslimova zbirka hadisa – izbor*, preveo dr. Šefik Kurdić, Kuća mudrosti, Zenica, 2004., knj. 1, str. 520, hadis br. 611.

⁸ Ibid. str. 521-522., hadis br. 613.

Pored toga što se u našoj vjerskoj tradiciji Lejletul-miradž veže za 27. noć redžeba, karakteristično za ovu noć jeste još nekoliko formi njezinog obilježavanja. Prateći sve te forme u periodici Islamske zajednice u BiH, uočavamo da su među njima dominantne tri: učenje mevluda u džamijama, uz prigodna predavanja, učenje MIRADŽIJA u tekijama i privatnim kućama i učenje i poklanjanje hatmi vakifima.

a) Učenje mevluda povodom
Lejletul-miradža

Ovu tvrdnju naprosto nije potrebno dokazivati. Naša periodika je prepuna izvještaja o tome kako se za ovu noć u našim džematima organiziraju mevludske svečanosti, uz prigodna predavanja itd.¹⁴ Ta praksa prisutna je i danas, mada se čini kako lagahno iščezava.

b) Učenje miradžija

Učenje miradžija – vjerski nadahnutih spjevova o miradžu, spada u dio vjerske tradicije ovdašnjih muslimana. O miradžu su kod nas svoje talente iskušali mnogi umni i poetski nadahnuti ljudi poput Safvet-bega Bašagića, Rešada Kadića, Ešrefa Kovačevića, Muhameda Ruždije, Sabita Užičanina¹⁵ i dr. Od svih navedenih autora, miradžija Sabita Užičanina je bila najbolje prihvaćena na našem duhovnom prostoru.

„Koliko je autoru ovog članka poznato, miradžske svečanosti održavale su se u Sarajevu, prvo u mevlevijskoj tekiji na Bendbaši. Tu se učila Miradžija Sabita Užičanina na turskom jeziku sve do 1924. g.

U želji da se nastavi ova lijepa islamska manifestacija rahm. hadži Mujaga Merhemić prenio je učenje Miradžije Sabita Užičanina u svoju kuću. To je bilo 1927. g. i od tada pa do naših dana Miradžija Sabita Užičanina uči se svake godine u hadži Mujaginoj kući. Poslije smrti hadži Mujagine (umro 23. 3. 1959. godine) tradicija učenja Miradžije, a uz ramazan i šerif i učenja Bedrije, nastavila je njegova vridna i učena kćerka hfz. Mulahanuma.

¹⁴ Vidi: Hasan Hilić, „Prilog bibliografiji radova o mubarek-noćima“, *Islamska misao*, br. 87., mart 1986., str. 12-13.

¹⁵ Sabit je pjesnički pseudonim. Njegovo pravo ime je Alauddin Ali, rođen u Užicu između 1650. i 1660. g. Kod nas je poznat kao Sabit Užičanin, jer mu je prezime dato po mjestu rođenja – Užicu. (Vidi: Mustafa R. Mehić, „O miradžu i miradžijama kod nas“, *Glasnik VIS-a u SFRJ*, br. 6/1979., str. 570).

Miradžiju su u hadži Mujaginoj kući prvo učili poznati sarajevski hafizi: Fatim Mustafa ef. Kulenović i Osman ef. Merhemić, zatim hfz. Esad ef. Sabrihafizović, hfz. Ibrahim ef. Proho, Mustafa ef. Varešanović i dr... a zamijenili su ih mlađi učaci od kojih spominjemo: hadži hfz. Halid ef. Hadžimulića, hadži hfz. Kamil ef. Silajdžića, hadži Fejzullah ef. Hadžibajrića, hadži Muhamed ef. Mujezinovića, hadži Halid ef. Vartanovića i dr.¹⁶

Nakon smrti h. Mujagine kćerke, Mulahanume, 1985. godine, Miradžija se nastavila učiti u Hadži-Sinanovoj tekiji u Sarajevu.¹⁷

c) Učenje hatmi vakifima

Iako ne postoji nikakva veza između miradža Poslanika, s.a.v.s., i institucije vakufa u islamu, u zvaničnom kalendaru Islamske zajednice u BiH 26. redžeb je označen kao Dan vakifa. Toga dana u mnogim našim džamijama učene su hatme vakifima i održavana predavanja o temi važnosti vakufa. Insistiralo se čak i na detaljima, kao, naprimjer, da li će se u svakom džematu za vakife proučiti hatma ili će svi imami s jednog područja proučiti jednu hatmu?

„Početkom mubarek mjeseca redžeba počela je priprema na cijelom području džemata Tešnja za proslavu Lejlei-miradža tim što je dobio zadatak svaki vjerski službenik da počne sa hatmom za vakife i da se na dan vakifa tu mubarek noć prouči hatma dova i da se makar na taj način odužimo hajir sahibijama... Ovaj način izvršenja naređenja bivšeg Ulema-medžlisa iz vremena stare Jugoslavije pa i naredbe Starješinstva Islamske vjerske zajednice izvitoperuju se na taj način što vjerski službenici raspodijele džuzove i prouče svi zajedno samo jednu hatmu mjesto da svaki prouči po jednu hatmu.“¹⁸

Već smo istakli da miradžski događaj i institucija vakufa u islamu nisu ni u kakvoj korelaciji i međuodnosu. Ako je to tako, a jeste, otkuda onda imamo 26. redžeb kao Dan vakifa? Evo odgovora:

„Svečano proslavljanje noći miradžske, kod nas je tradicionalno a zvanično je uvedeno, prije četrdeset godina, kada je bivši Ulema-

¹⁶ Ibid. str. 571 – 572.

¹⁷ Enver Mulahalilović, op. cit., str. 115.-116.

¹⁸ Hafiz Muharem Ljevaković, „Proslava ‘Lejle-miradža’ u Harman džamiji u Tešnju“, *Glasnik VIS-a u SFRJ*, br. 1-2/1963, str. 85.

medžlis svojim aktom br. 3290/1934 od 15. maja te godine odredio da se dan uoči Mi'radža proglasi danom Gazi Husrev-bega i drugih vakifa na području Bosne i Hercegovine i, ujedno, da se taj dan proslavlja kao „Dan vakifa.“

Što je baš taj dan uzet u obzir, kao „DAN VAKIFA,“ to je zato što je Veliki vakif i osnivač grada Sarajeva merhum Gazi Husrev-beg ovjerio svoju zakladnicu – vakufnamu o osnivanju svoje Medrese na Šerijatskom sudu u Sarajevu u mjesecu redžebu, i to uoči LEJLETUL-MIRADŽA.¹⁹

To se dogodilo 26. redžeba 963. god. po Hidžri, odnosno 8. januara 1537. g. po novom kalendaru.²⁰

Sada, kada smo u kraćim crtama izložili pregled formi i načina obilježavanja Lejletul-miradža kod nas, predstoji nam još da sve ovo pogledamo kroz „hadisku dioptriju“, sa ciljem ustanovljenja veze između već postojećih formi i tradicije Poslanika, s.a.v.s.

Hadisi o temi miradža su brojni. U njima se detaljno opisuje taj događaj, počevši od Poslanikovog, s.a.v.s., polaska iz Mekke, pa dalje. Navode se detalji vezani za njegovo odsjedanje u Kudsu (Jerusalemu), zatim detalji vezani za susrete s nekim Božijim poslanicima, te, na koncu, opisuje susret i s Uzvišenim Gospodarom.²¹

Kasnije, zabilježene su i reakcije tadašnjih stanovnika Mekke – mušrika i muslimana. Mušrici su to, naravno, negirali, a svoju sumnjičavost su izrazili i neki muslimani, koji su tek prihvatili islam. I to je ono što je relevantno za miradž. Sve drugo je stvar vjerske tradicije bosanskih ili nekih drugih muslimana, koja ima elemente vjerskog i duhovnog, ali nije utemeljena niti inspirirana hadisima Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s. Time ne želimo tvrditi da je naša praksa vezana za obilježavanje Lejletul-miradža negativna i pogrešna. Naprotiv, mislimo da je poželjna i korisna, i da se može svrstati u tzv. biđ'a hasene/pozitivne novine (novotarije). Međutim, još jednom ćemo jasno reći:

¹⁹ Abdulah Dervišević, Mi'radžska svečanost (u Begovoj džamiji 1973. godine), *Glasnik VIS-a u SFRJ*, br. 7-8/1974, str. 343.

²⁰ Vidi podnožne napomene 15 i 16.

²¹ *Muslimova zbirka hadisa* – izbor, knj. 1, str. 96-106, hadisi od br. 76 do br. 83.

i mevludi, i miradžije, i sjećanje na naše vakife, plod su našeg razumijevanja i iskustva islama, a nikako definicija formuliranih od strane samog Poslanika, s.a.v.s.

2. 3. Lejletul-berat

Hadiski naziv za ovu noć je „LEJLETUN-NISF MIN Š'ABAN“, što znači „petnaesta noć šabana.“ U našoj vjerskoj tradiciji je najpoznatija pod nazivom „Lejletul-berat“, noć sudbine, ukaza, povelje.²² Također, ova noć nosi i naziv: „lejletul-magfire“ (noć oprosta), „lejletul-gufrana“ (noć pomilovanja), „lejletuš-šefa'ah“ (noć zagovorničtva) itd.²³

Ako je suditi prema izvještajima iz džemata, ali i stručnim elaboracijama ovog pitanja, koje je zabilježila naša periodika, ovoj noći se kod nas pridaje mnogo manji značaj nego što je to slučaj, naprimjer, s odabranim noćima Lejletul-miradž i Lejletul-kadr. Zapravo, u literaturi o kojoj je riječ, imamo veoma malo tragova o tome kako su muslimani ovih prostora dočekivali i ispraćali ovu noć. Također, mogli bismo kazati da i danas u našim džematima i džamijama i na hutbama nije dovoljno apostrofirano značaj ove noći.²⁴

Da zaključimo: na planu populističkog, kolektivnog pristupa obilježavanju ove noći u našoj vjerskoj tradiciji ne nalazimo ništa karakteristično ni osobeno. Stoji samo ono što je, na neki način, zajedničko za obilježavanje svih mubarek noći.

„Uoči mubarek večeri, iza ikindije namaza, na munarama džamija se postavljaju muslimanske zastave; iza akšamskog ezana pale se kandilji na munarama; pred jacijski ezan muezzini s munara uče prigodne salavate.“²⁵

²² Vidi: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo 1989. str. 137.

²³ Vidi: Muharem Omerdić, „Značaj mjeseca šabana i lejletul-berata“, *Isl. misao*, br. 87, str. 5

²⁴ Kao primjer za ovu konstataciju navest ćemo Brčko. Na području tog medžlisa u 2008. g. samo je u jednoj džamiji, povodom ove mubarek noći, proučen mevlud. U 2010. godini se to nije desilo ni u jednom slučaju. Šta je razlog za jednu ovakvu pojavu? Možda činjenica što je ova noć smještena između Lejletul-miradža i ramazana, i samim tim se, na neki način, našla u njihovoj sjeni. Možda zbog toga što je sve više u trendu organiziranje predramazanskih manifestacija, koncerata i sl., što objektivno oduzima dosta vremena i energije odgovornih. A možda je i nešto treće – naprimjer, naša tradicionalna pasivnost u odnosu na važnost ove noći.

²⁵ Enver Mulahalilović, op. cit., str. 115.

„Negdje koncem godine sjedila sam s bratom i sestrom kod kuće, kad nam dođe u posjetu čovjek od tridesetak godina. To je bio poznanik moga oca, inače rodom iz Kladuše. Pošto se s nama upoznao, počeo da priča kako je bio u Bosni odakle se upravo vratio jer je i on na poslu u Karlovcu. Njegova priča nas je veoma zainteresirala. On je pričao kako je putovao sa svojim drugarima početkom novembra kroz zavičaj, i kako su na munari u Ostrošcu vidjeli zelenu zastavu, ali nisu znali zašto je istaknuta kad nije bio ni Bajram ni mevlud. Moja mama ga prekide riječima: „Pa to je bila mubareć večer Lejlei-berat koja svake godine pada 15. šabana.“

- Šta je to Lejlei-berat? - upita on.

- To je blagoslovljena noć koju je Muhammed, a.s., provodio u ibadetu i molitvi, pa je i nama to preporučio.²⁶

Na individualnom planu, dakako, i u ovoj noći muslimani čine ibadet Bogu.

„Navedenih mubarek večeri (misli se na sve mubarek večeri: op. M. G.), između akšama i jacije u kućama se uči Kur'an, predaju proučene hatme za duše umrlih i dr.

Dane uoči mubarek večeri mnogi muslimani i muslimanke poste, jer se smatra da je u te dane posebno lijepo postiti.²⁷ Ako bismo željeli, dakle, u najkraćem definirati odnos, ponašanje i praksu naših muslimana u vezi s ovom noći, onda su neizbježna dva pojma ili dvije odrednice: ibadet, bdijenje noću i post danju. U ovom slučaju nalazimo gotovo potpunu podudarnost između vjerske prakse muslimana ovih prostora i hadisa Božijeg Poslanika, s.a.v.s., vezano za odnos i pristup ovoj noći. Štaviše, iz hadisa zaključujemo da ova noć ima veći značaj, težinu i vrijednost nego što to naša vjerska tradicija odaje.

Muaz b. Džebel, r.a., prenosi od Poslanika, s.a.v.s., da je rekao: „Petnaestu noć šabana Allah pogleda u Svoje robove i oprostí svima osim idolopokloniku i licemjeru koji zavađa ljude.“ Bilježi ga Et-Taberani i Ibn Hiban, koji veli da je sahih.²⁸

²⁶ Mirsada Beganović, „Moje prvo saznanje o Lejlei-beratu“, *Glasnik VIS-a u SFRJ*, br. 3-4/1966, str. 151.

²⁷ Vidi podnožnu napomenu 25, str. 115.

²⁸ Hafiz Abdul-Azim ibn Abdul-Kavijj El-Munziri, *Et-tergibu vet-terhib*, (Muhtesar El-Askalani), preveo Sulejman Topoljak, Bookline, Sarajevo 2004., str. 192., hadis br. 310.

H. Alija, r.a., prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: „Kada nastupi petnaesta noć šabana, provedite je u ibadetu, a dan koji slijedi postite. Sa zalaskom sunca i nastupom noći, Allah Uzvišeni se spušta na zemaljsko nebo i obraća (Svojim robovima):

- Traži li ko oprostá da mu oprostím?! Traži li ko opskrbu da ga opskrbím?! Je li ko u nevolji, pa da ga izbavím?! I tako, On upućuje poziv za pozivom sve do osvita zore.“²⁹

Uz isticanje činjenice da je i ova noć u zvaničnom kalendaru Islamske zajednice u BiH označena kao „mubarek večer,“ želimo naglasiti kako se čini neophodnim napraviti jedan pozitivan zaokret u našem sveukupnom odnosu i poimanju njene važnosti.

2. 4. Lejletul-kadr

„Noć Kadr znači Noć određivanja i planiranja, a može značiti i vrijednost i položaj. Oba značenja su u suglasju s velikim kosmičkim događajem koji će promijeniti svijet, njegove vrijednosti i kriterije, težnje i aspiracije.“³⁰ Inače, i kur'anski i hadiski naziv za ovu noć je LEJLETUL-KADR. Istina, u Kur'anu, a.š., ova noć se naziva još i „lejletun mubareketun“³¹ (blagoslovljena noć), ali je u našem narodu ova noć poznata uglavnom pod prvim nazivom.

Lejletul-kadr je, svakako, najvažnija i najodabranija od svih noći u toku jedne hidžretske godine. U Kur'anu, a.š., za nju Allah, dž. š., kaže da je bolja od hiljadu mjeseci.³² Također, u brojnim Poslanikovim, s.a.v.s., hadisima ističe se njena vrijednost.

Na javnom, kolektivnom, populističkom planu Bošnjaci ovu noć obilježavaju na dva načina: priređivanjem mevluda u džamijama, mesdžidima i sl. i odavanjem počasti tzv. „amanetima“, komadima Poslanikove, s.a.v.s., odjeće ili dlakama iz njegove kose ili brade. Na individualnom planu to je noć dove, zikra, nafile namaza i sl.

²⁹ Ibn Madže, *Sunen, kitabu ikrami-salah*, Babu ma džae fi lejleti nisfi min ša'ban, Darus-salam, Rijad 1999. Str. 198, hadis br. 1388.

³⁰ Šefik Kurdić, *Ramazan i teravij-namaz u svjetlu hanefijskog mezheba*, Islamska pedagoška akademija Zenica, 2002., str. 45.

³¹ Ed-Duhan, 3.

³² El-Kadr, 3.

a) Mevludi u noći Lejletul-kadr

Nema sumnje da su mevludi dominantan, gotovo jedini oblik dočeka i obilježavanja ove mubarek noći u džamijama i drugim objektima Islamske zajednice u BiH. Na ovu činjenicu ukazuju brojne reportaže i izvještaji iz džemata povodom ove odabrane noći.³³ Ovo je masovna i općeprihvaćena praksa muslimana ovih prostora, kojom prilikom se, uz učenje mevluda i drugih pobožnih spjevova, također, održavaju i prigodni vazovi i predavanja.

b) Zijaret ša'ri se'adet

„Jedan poseban vjerski običaj kod nas je „zijaret ša'ri se'adet“ koji je uveden krajem XIX stoljeća, a obavljao se, ili se i danas još obavlja 27. večer ramazana na Lejletul-kadr. To je posjeta i simbolično odavanje počasti Alejhisselamu preko njegovih amaneta, a koji se sastoje od manjih dijelova njegove odjeće i jedne dlake, smještene u jednoj bočici, koja, navodno, potječe iz njegove brade. U svom radu „Zijaret ša'ri se'adet“ h. Mehmed ef. Handžić navodi da se taj zijaret kod nas obavljao u Sarajevu, Travniku i Orašju na Savi.“³⁴ Ovaj „obred“, uz izvjesne prekide, obavljao se u Gazi Husrev-begovoj džamiji od 1876. godine pa do 1965, kada je definitivno obustavljen.³⁵ Zijaret u Sulejmaniji džamiji u Travniku obavljan je, s prekidima, navodno, sve do 1926. godine.³⁶ Kada je, međutim, riječ o ovom obredu u Aziziji džamiji u Orašju, valja istaći kako je on i dan danas aktualan³⁷ i kako je ovo jedina džamija u Bosni i Hercegovini u kojoj se ova praksa zadržala i do naših dana.³⁸

Ranije smo kazali da je značaj ove noći apostrofiran i u Kur'anu i u hadisu. Muhammed, s.a.v.s., u više navrata se doticao ove teme u pitanjima vezanim za utvrđivanje termina ove noći do ibadeta u njoj.

Prenosi Ebu Hurejre, r.a., da je Muhammed, s.a.v.s., rekao: „Ko isposti ramazan,

³³ Vidi podnožnu napomenu br. 14.

³⁴ Enver Mulahalilović, op. cit., str. 116.

³⁵ Sulejman Kemura, „Zašto je dokinut zijaret u Gazi Husrev-begovoj džamiji u Sarajevu“, *Glasnik VIS-a u SFRJ*, br. 1-2/1965, str. 1-4.

³⁶ Vidi podnožnu napomenu 34, str. 117.

³⁷ Ovu informaciju sam dobio od sadašnjeg glavnog imama medžlisa IZ-e Orašje Salim-ef. Kanlića.

³⁸ Opširnije o ovoj temi vidi: Enver Mulahalilović, op.cit., str. 116-120.

vjerujući da mu je to dužnost i nadajući se Allahovoj nagradi, bit će mu oprošteni ranije učinjeni grijesi; a ko provede noć Lejletul-kadr u pobožnosti (ibadetu), iskreno vjerujući u Allaha, dž. š., i nadajući se Njegovoj nagradi, bit će mu oprošteni ranije počinjeni grijesi.“³⁹

Prenosi Aiša, r.a., da je Muhammed, s.a.v.s., rekao: „Istražite noć Lejletul-kadr u zadnjih deset neparnih noći ramazana.“⁴⁰

Ubade bin Samit je rekao: „Vjerovjesnik, s.a.v.s., izašao je da nas obavijesti o noći Lejletul-kadr. U tom trenutku se posvađao dva muslimana, a on reče:

‘Izašao sam da vas obavijestim o noći Lejletul-kadr, ali se, eto posvađao taj i taj, te mi se iskrade ta misao, što je možda za vas i bolje. Tražite ovu noć u 29., 27. ili 25. noći ramazana.“⁴¹

Kao što vidimo iz navedenih hadisa, Muhammed, s.a.v.s., nije otkrio tačan datum ove noći. Pouzdano se zna da se ona nalazi u zadnjoj trećini ramazana. Pa ipak, najveći broj učenjaka smatra da je lejletul-kadr, ustvari 27. noć ramazana,⁴² što korespondira s duhovnom tradicijom na ovim prostorima. Komparirajući hadise Božijeg Poslanika, s.a.v.s., s našom stvarnošću, možemo zaključiti sljedeće:

1. S obzirom na kur'ansko-hadiski značaj ove noći, možemo slobodno konstatirati da Bošnjaci najvećim dijelom nisu svjesni njene veličine i blagodarnosti, i da, ni na individualnoj razini, njihov odnos nije primjeren njezinom značaju i veličini.

2. Aspekt koji je vezan za vrijeme (datum) ove noći u suglasju je s hadisima Božijeg Poslanika, s.a.v.s., jer je 27. noć ramazana jedan od mogućih njenih datuma.

3. Manifestni populistički pristup obilježavanju ove noći, oličan u priređivanju mevluda, a posebno u ceremoniji odavanja počasti tzv. amanetima, nema hadisku podlogu ni utemeljenje i stvar je utjecaja i prožimanja različitih historijsko-kulturoloških strujanja.⁴³

³⁹ *Sahihul-Buhari III*, prijevod i komentar Hasan Škapur, Odbor IZ-e Prijedor, Sarajevo 1976., hadis br. 11 9, str. 170.

⁴⁰ Ibid. str. 173, hadis br. 122.

⁴¹ Ibid. str. 174, hadis br. 128.

⁴² Ibid. str. 175.

⁴³ U skladu s našim općeprihvaćenim stavom o postojanju takozvanih BID'A HASENEH I BID'A SEJJEH (pozitivne i

2. 5. Ramazanski i Kurban-bajram

U tradicijsko-kulturološkoj sferi, i Ramazanski i Kurban-bajram predstavljaju jednu cjelinu i imaju gotovo identično tradicijsko, kulturno i duhovno značenje u Bošnjaka. Zbog toga ova dva datuma i blagdana tretiramo zajedno.

A) Terminološko određenje

Bajrami su, nedvojbeno, najznačajniji vjersko-kulturni blagdani muslimana ovih prostora. Oni su dugo vremena, a u izvjesnom smislu i danas, bili najupečatljivija odrednica religijskog, pa i ukupnog identiteta Bošnjaka. Stoga bajrami u našem kulturnom i duhovnom prostoru imaju jače značenje nego kod nekih drugih muslimanskih naroda.

Što se pak tiče imena bajram, „očito je da smo ime za ove dane odmora i veselja preuzeli od Turaka, jer *bajram* u turskom jeziku označava *vjerski praznik, praznik uopće, slavlje i veselje*. Isti termin se koristi i u perzijskom jeziku.“⁴⁴

„Ovaj smisao dokućujemo preko izvornog značenja (za ramazanski i kurbanski bajram) arapske riječi *el-'id*, koja znači vrijeme vraćanja i obnove veselja i radosti. Kao što znači i naviku da se ljudi okupljaju u ime nečega i oko nečega, i predstavlja njihovu čežnju za tim događajem.“⁴⁵

B) Bajramske dužnosti, obredi i običaji utemeljeni na hadisima Muhammeda, s.a.v.s.

Nema sumnje da je obilježavanje bajrama kod nas karakteristično po prakticiranju veoma širokog spektra aktivnosti, obreda i običaja koji mogu imati ili imaju svoje vjersko utemeljenje i osnov, kao i onih koji su bez takvog osnova, ili su čak izrazito pogrešni. Mi ćemo se, u okviru ovog podnaslova, baviti onim dužnostima, obredima i običajima koji imaju svoju vjersku, odnosno hadisku osnovu i predznak.

a) Bajram-namaz

Najupečatljivije i najprepoznatljivije obilježje bajrama jeste BAJRAM-NAMAZ, koji se klanja četrdesetak minuta po izlasku sunca.

negativne novotarije) smatramo da mevludi spadaju u prvu, a tzv. zijaret u drugu kategoriju.

⁴⁴ Šefik Kurdić, *Islamski bonton*, Islam. pedagoška akademija, Zenica, 2005., str. 294.

⁴⁵ Nijaz Šukrić, „Bajram u znaku kur'anskog veselja“, *Islamska misao*, br. 124/89., str. 4.

Riječ je o vjerskoj dužnosti, obredu, koji ima status vadžiba u hanefijskom mezhebu.⁴⁶ Ovo je, zacijelo, namaz kojeg Bošnjaci obavljaju u procentu većem nego bilo koji drugi. Bajram-namaz klanjaju i oni koji ne klanjaju, naprimjer, džumu-namaz, dženazu i sl. Međutim, pored ove uopćene tvrdnje, nismo u stanju ponuditi precizne podatke, jer ne postoje valjani parametri na osnovu kojih bi se to postiglo.

Utemeljenost bajram-namaza kao vjerske dužnosti, vrijeme i način njegova obavljanja, izravno su proistekli iz prakse Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i imaju svoju neupitnu hadisko-sunnetsku osnovu.

Ebu Seid el-Hudri je rekao: „Allahov Poslanik, s.a.v.s., izlazio je na dan Ramazanskog i Kurbanskog bajrama na musallu i prvo čime bi počeo bio je namaz. Zatim bi se okrenuo i stao licem okrenutim narodu, dok su oni sjedili u safovima. On ih je savjetovao, davao preporuke i naređenja. Ako je htio da tada odabere jednu vojnu jedinicu, učinio bi to, a ako je htio nešto da naredi, naredio bi, a zatim bi se udaljio.“⁴⁷

b) Kurban

Ovo je još jedno od veoma prepoznatljivih obilježja bajrama, u ovom slučaju, samo Kurban-bajrama. I prinošenje žrtve kurbana ili klanje kurbana, spada među vjerske dužnosti u islamu, kojeg Bošnjaci, također, u velikom procentu izvršavaju. Ovdje se nećemo baviti fikskim aspektom ovog obreda, nego želimo istaći da, i u ovom slučaju kao i u prethodnom, hadis zauzima primarno mjesto u definiranju svih detalja vezanih za ovu dužnost.

Prenosi se od Beraa da je rekao: „Čuo sam Vjerovjesnika, s.a.v.s., kada je u svojoj hutbi kazao: - Prvo čime ćemo otpočeti ovaj naš današnji dan jeste: klanjanje namaza; zatim ćemo se vratiti i zaklati kurban. Ko ovako postupi slijedi našu praksu i naš sunnet.“⁴⁸

Dakle, kurban je vadžib, ima svoju hadisko-sunnetsku osnovu i, istovremeno, ibadet kojeg Bošnjaci u velikom procentu obavljaju.

⁴⁶ Šefik Kurdić, op. cit., str. 296.

⁴⁷ *Sahihul-Buhari II*, str. 76, hadis br. 8.

⁴⁸ *Ibid.* str. 71, hadis br. 3.

c) *Konzumacija i apstinencija od hrane prvi dan bajrama*

„Nema nekog posebnog običaja koji se isključivo odnosi na Ramazanski bajram, a koji ne karakteriše i Kurban-bajram, osim što je Ramazanski bajram usko vezan za svršetak posta, a Kurban-bajram vezan je za vrijeme obavljanja hadždža i klanje kurbana. Jedino se običava po uzoru na Muhammeda, a.s., prije odlaska u džamiju na bajram-namaz kod Ramazanskog bajrama nešto pojesti, dok to nije običaj kod Kurban-bajrama prije nego se vrati iz džamije i zakolje kurban.“⁴⁹

Kao što vidimo, ovdje se ne radi o obredu, nego o lijepom adetu, običaju, koji je sunnet, utemeljen na praksi Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i koji je sastavni dio bajramskog života bosanskih muslimana. U prilog navedenoj tvrdnji donosimo dvije predaje u kojima se rečeno eksplicitno naglašava.

Enes b. Malik, r.a., kaže: „Božiji Poslanik, s.a.v.s., ne bi izlazio na dan Ramazanskog bajrama da klanja namaz dok ne bi pojeo nekoliko hurmi.“⁵⁰

Imam Ahmed prenosi predaju Burejde, r.a., u kojoj se kaže: „Allahov Poslanik, s.a.v.s., ne bi izlazio na dan Ramazanskog bajrama dok ne bi nešto pojeo, a na dan Kurban-bajrama, ne bi ništa jeo dok se ne bi vratio sa bajram-namaza, pa bi onda jeo od svoga kurbana.“⁵¹

d) *Kupanje i oblačenje najljepše odjeće*

„U noći bajrama običaj je da se djeca vanredno okupaju, a odrasli ujutro, prije odlaska u džamiju na bajram-namaz, a svi ukućani na te dane oblače ono što najljepše imaju. Često se djeci kupuje odjeća i obuća pred bajrame, pa se i na taj način bajrami obilježavaju i uljepšavaju.“⁵²

Ovo je još jedan lijep adet, koji je sastavni dio razdragane bajramske atmosfere kod Bošnjaka, ali istovremeno i običaj koji je duboko ukorijenjen u praksi Poslanika, s.a.v.s., i njegovih ashaba.

Nafi' prenosi: „Abdulah b. Omer, r.a., kupao se prije nego što bi izašao da klanja bajram-namaz;⁵³ kao što bi, u vrijeme bajrama, oblačio i najljepše odijelo.“⁵⁴

e) *Musalle*

Musalle su toponimi koji označavaju prostor na kojem se nekad obavljao bajram-namaz, formirali veliki džemati pred velike pohode i sl. U Bosni i Hercegovini, do danas, sačuvana je uspomena na nekoliko lokaliteta gdje su bile musale, a najpoznatije su one u Travniku, Pruscu, Donjem Kamengradu i Zenici. Na nekim od tih lokaliteta obnovljeni su i mihrabi, tako da se te lokacije i vizuelno doimaju kao specifični sakralni prostori.⁵⁵ „Musalla je ušla i u narodnu pjesmu. Tako početni stihovi jedne narodne lirske pjesme, koju je u svojim Sevdalinkama donio Hamid Dizdar, glase:

*Kolika je na musalli jalija,
Još je veća Atlagića kapija.“⁵⁶*

Zbog čega je ova priča, u ovom kontekstu, zanimljiva? Naprosto iz razloga što je utemeljitelj prve musalle u povijesti islama bio sam Poslanik, s.a.v.s.. Otuda musalle, kao toponimi, ili kao objekti duhovne kulture Bošnjaka, pripadaju, zapravo, istom onom humusu iz kojeg su ponikli i na kome su etablirani do sada navedeni bajramski obredi i običaji.

Ebu Seid el-Hudri je rekao: „Allahov Poslanik, s.a.v.s., izlazio je na dan Ramazanskog i Kurbanškog bajrama na musallu i prvo čime bi počeo bio je namaz. Zatim bi se okrenuo i stao licem okrenutim narodu, dok su oni sjedili u safovima. On ih je savjetovao, davao preporuke i naređenja. Ako je htio da tada odabere jednu vojnu jedinicu, učinio bi to, a ako je htio nešto da naredi, naredio bi, a zatim bi se udaljio.“

Ebu Seid dalje kaže: „Tako je svijet postupao sve dok jednog Kurbanškog ili Ramazanskog bajrama nisam izašao s Mervanom, koji je tada bio guverner Medine. Kada smo došli na musallu, tu je već bio postavljen minber, kojeg je izgradio Kesir b. Salt.“⁵⁷

⁵³ El-Bejheki, Ebu Bekr Ahmed b. el-Husejn, *Es-sunenul-kubra*, Darul-fikr (bez godine izdanja), Kitabu salatil-'idejni, Babu gaslil-'idejni, 3/278.

⁵⁴ Ibid. Babu zinetil-'id, 3/280.

⁵⁵ Vidi više: Enver Mulahalilović, op. cit., str. 102-103.

⁵⁶ Ibid. str. 103-104.

⁵⁷ *Sahihul-Buhari II*, str. 76., hadis br. 8.

⁴⁹ Enver Mulahalilović, op. cit., str. 96.

⁵⁰ *Sahihul-Buhari II*, str 73, hadis br. 5.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel eš-Šejbani, *El-Musned*, El-mektebu-l-islami, Bejrut 1983., 5/353.

⁵² Enver Mulahalilović, op. cit., str. 102.

C) Bajramski obredi i običaji koji nisu utemeljeni na sunnetu Poslanika, s.a.v.s.

Već smo ranije istakli da svaka praksa s vjerskim predznakom, koja nije utemeljena na osnovnim izvorima islama, ima status bid'ata (novotarije). U ovom slučaju nalazimo dosta širok spektar aktivnosti i ponašanja koja se mogu definirati u rasponu od: naglašeno pozitivnih, do izrazito negativnih.

a) Posjeta mezaristana

„Uoči bajrâmâ, iza ikindije namaza, a ponegdje na bajrame ujutro, po izlasku iz džamije nakon klanjanja bajram-namaza, odrasli muškarci i djeca, posjećuju i zijaret čine mezare svojih bližnjih i uče Kur'an, a najčešće sure Jasin i sevab poklanjaju za njihove duše. U Sarajevu je običaj da se na Ramazanski bajram, odmah iza bajram-namaza, ide na zijaret mezara svojih umrlih, osim pojedinaca koji to čine uoči bajrama. Danas je kod nas običaj da i žene prilikom bajrama sve više zijaret čine mezare svojih bližnjih, što ranije nije bio običaj.“⁵⁸ Ovaj vid ponašanja, u smislu posjećivanja mezarja na Bajram, nije utemeljen na sunnetu Poslanika, s.a.v.s. I pored toga, ne možemo ga označiti negativnim. Radije bismo ga okvalificirali blago pozitivnim. Jer, svaka briga za umrle, svako sjećanje na njih, na smrt, u pravilu bi trebalo pobuđivati pozitivne emocije u nama, podsjećati nas na prolaznost ovog svijeta i podsticati na dobro, o čemu je govorio i sam Poslanik, s.a.v.s.

b) Posjeta rodbine i prijatelja

„Kod nas je običaj da djeca na oba bajrama obilaze bližu rodbinu, sami ili s očevima, zatim svoje komšije i bliske prijatelje svojih roditelja da bi im čestitali bajram. Često to djeca rade u grupama, naročito kada idu na čestitanje bajrama komšijama. Običaj je da se djeca koja su došla da čestitaju bajram, obavezno darivaju u novcu. Nadalje je običaj da odrasli muškarci – domaćini obavljaju bajramske posjete i obilazke komšija, rodbine, prijatelja drugi i treći dan bajrama, dok su četvrti dan Ramazanskog i peti dan Kurban-bajrama obično rezervisani za međusobne posjete žena-domaćica, kao i za odlazak svojim roditeljima, ako žive odvojeno. Otuda se ti dani zovu 'ženski bajrami'.“⁵⁹

⁵⁸ Enver Mulahalilović, op. cit., str. 101-102.

⁵⁹ Ibid. str. 104.

Pored činjenice da se za bajrame posjećuje rodbina, komšije i prijatelji, ima pojava da se za bajrame (mahom prvi dan), džematlije jednog džemata, na čelu sa imamom, grupno posjećuju.⁶⁰

U vezi s ovim našim adetom, želimo istaći kako nema naznaka da se nešto slično u vrijeme Poslanika, s.a.v.s., događalo. Pa ipak, nema mjesta za rezervu, kada je u pitanju ova praksa. Sve ukazuje na to da bi je mogli označiti iznimno pozitivnom, s obzirom na osnovne intencije islama, koji njegovanje međurodbinskih i međuljudskih odnosa stavlja u sami vrh prioriteta u vjeri.

c) Klanje kurbana uoči Bajrama

„U mnogim našim krajevima običaj je da pojedini ljudi kurbane za svoje mrtve kolju uoči Kurban-bajrama, iako je vrijeme i njihovog klanja od klanjanja bajram-namaza pa do zalaska sunca treći dan Kurban-bajrama. Gledano sa stanovišta islamskih propisa o kurbanu, takav 'kurban' nije valjan pa makar se klaao iz imovine koju je umrli ostavio i oporučio i predstavlja običnu sadaku. Osim toga, običaj je da se od takvih kurbana, koji se kolju za duše mrtvih, kako onih koji se kolju uoči bajrama, tako i onih koji se na bajram kolju, svo meso dijeli isključivo siromasima, kako bi oni što bolje osjetili i proveli bajram.

Običaj da se kod nas, ponegdje, kurbani za mrtve kolju uoči Kurban-bajrama vjerovatno je pogrešnom analogijom nastao po tome što su pojedini imućni ljudi, u mnogim našim krajevima, pored redovnih kurbana za sebe, svoje žive i mrtve, ujedno, iz humanih razloga, još redovno klali kurbane uoči Kurban-bajrama, kao sadaku, za duše svojih umrlih, od kojih su svo meso dijelili isključivo siromašnim osobama.“⁶¹

⁶⁰ Ovdje želim navesti vlastito iskustvo. Naime, u periodu od 1986. do 1991. godine bio sam imam u G. Lukavcu, Medžlis IZ-e Gradačac. Svakog bajrama, odmah nakon bajram-namaza, velika grupa džematlija (uglavnom domaćina, jer omladina odlazi kući), svraća na bajramski zijaret kod svog imama. Nakon toga, svi oni, uz neznatne oscilacije u toku dana, na čelu s imamom, kreću u obilazak ostalih džematlija. Ovi zijareti traju do iza IKINDIJE, a onda se svi istovremeno razidu. Prilikom ovih posjeta, vodilo se računa da se svakog bajrama posjećuje dio džemata koji ranije nije bio obuhvaćen. I s obzirom na to da ovaj džemat spada u kategoriju manjih džemata, za dva do tri bajrama svi džematlije bi bili posjećeni.

⁶¹ Enver Mulahalilović, op. cit., str. 100.

Ovdje se susrećemo s dva adeta, dva pristupa izvršavanju ove vjerske dužnosti, od kojih nijedan nije utemeljen na praksi Poslanika, s.a.v.s., i prve generacije muslimana. No, nijedan ne bismo mogli svrstati među djela koja je grijeh činiti. Prvi vid ponašanja jest pogrešan, jest nepotpun i nedostatan, ali on, sam po sebi, ne predstavlja čin koji se može grijehom imenovati. Možemo slobodno kazati za one koji prinesu žrtvu kurbanu uoči Bajrama, da time nisu izvršili dužnost klanja kurbanu, koja je muslimanima vadžib, ali im ne možemo ni kazati da su počinili grijeh.

U drugom slučaju situacija je mnogo jasnija. Smatramo da nema ništa sporno u tome da neki musliman uoči Bajrama zakolje kurban kao sadaku (u namjeri da siromašne osobe iz njegovog okruženja i uoči Bajrama imaju kvalitetan obrok), a da, pri tom, to uopće ne utječe na njegovu obavezu prinošenja žrtve za sebe i svoju porodicu u danima Kurban-bajrama. Na stranu činjenica što ovakvih pojava danas skoro i nema. Možda se nekada ovako i postupalo, ali danas se postupa ili na jedan ili na drugi način; tj. ili se kurban kolje uoči Bajrama, kada to ne bi trebalo činiti, ili u danima Bajrama, kada je pravo vrijeme za to.

Prema našem mišljenju, ohrabruje činjenica da je ovakvih pojava među našim džematlijama sve manje.

d) Od pristojnosti do vulgarizacije

„Dakle, blagdani islama su izričito vezani samo za učenje islama, za obrede islama i za sudbinu ummeta islama. Zato nikad ne mijenjaju svoj cilj, svrhu, smisao i sadržaj. Kao i obredi, islamski blagdani, mubarek dani i noći, obilježavaju se isključivo radi Allaha, dž. š., i zato će oni uvijek ostati isti sve do Kraja svijeta.“⁶²

Blagdanski dani, a posebno bajramski, su dani radosti i veselja; dani izvjesnog, blagog opuštanja. To su dani kada se u granicama pristojnosti i samokontrole možemo i zabaviti.⁶³ Ranije je kod nas bio običaj, posebno u seoskim sredinama, da se za bajrame organiziraju dru-

ženja mladih.⁶⁴ Na tim skupovima se omladina zabavljala, ašikovala i veselila. Malo je tu šta bilo sporno.

Danas je situacija puno dukčija. Danas su sve više u trendu folk-šou-parade, koncerti i gostovanja raznih estradnih likova. Mnogo je tu kiča, neukusa i prizemnog interesa. Stvari su gotovo dovedene do apsurdna, do vulgarnosti. Tako možete naići na džambo plakate na kojima su obavijesti o tome da razne disko kuće organiziraju „bajramske koncerte“ uz neprimjerenu muziku, alkoholna pića i slično.⁶⁵ Naravno da se u ovom slučaju radi o veoma negativnom trendu, čemu bi se trebalo adekvatno i odlučno suprotstaviti.

Bajrami su najsnažnija kulturološko-duhovna odrednica našeg identiteta, i kao takvi, ne smiju biti predmet naše vlastite poruge i ismijavanja.

3. Zaključak

Kao u rijetko kojoj sferi našeg kulturnog života, u pogledu našeg odnosa spram obilježavanja značajnih vjerskih datuma i događaja, nalazimo široku lepezu pristupa naših ljudi ovom religijsko-kulturnom fenomenu. Tako u našoj vjerskoj tradiciji imamo datume i događaje koji se obilježavaju, a koji nemaju svoje duhovno, metafizičko značenje. Takvi su: hidžretska nova godina, mevlud itd. To su iznimno važni kulturno-historijski događaji, ali bez duhovno-vjeskog određenja. Neki opet, poput Lejletur-regaiba, nema ni ovaj povijesno-politički značaj, izuzev što, na svoj način, svjedoči ljubav prema Poslaniku iskazanu od strane naših muslimana. Na kraju, imamo i one datume i događaje koji su dio naše vjerske tradicije, a utemeljeni su na sunnetu našeg Poslanika. Takvi su: Jeumu-ašura, Lejletul-miradž, Lejletul-berat, Lejletul-kadr i Ramazanski i Kurban-bajram.

U okviru obilježavanja ovih datuma i događaja imamo pojava koje se mogu označiti novotarijama i jedne i druge vrste (pozitivne i negativne). Na temelju izloženog, ostaje nagla-

⁶⁴ U mojoj rodnoj Cerskoj (općina Vlasenica), skoro do pred rat, na jednom zaravnjenom brežuljku, Kovačevom Brijegu, redovno su se za bajrame održavali skupovi mladih. Na nekoliko ovih skupova sam i sâm bio prisutan. Oni su potpuno ličili na „pilave“, skupove povodom ženidbi i udaja mladića i djevojaka.

⁶⁵ Vidi: Hrstan Nocić, „Žaloso, a istinito: Bajrami sa Miletom Kitićem“, *Preporod*, br. 891, 1.1.2009, str. 3.

⁶² Mustafa Spahić, „Vjerski kalendar muslimana“, *Novi Muallim* br. 36. str. 84.

⁶³ U ovom smislu poznat je hadis u kome Poslanik, s.a.v.s., dozvoljava h. Aiši slušanje pjesama koje su pjevale sluškinje i praćenje igara štitovima i kopljima koje su igrali Sudanci. (SAHIHU-L-BUHARI, II, str. 69-70., hadis br. 2.

šena potreba preispitivanja našeg ponašanja u ovoj sferi našeg kulturno-duhovnog života i njegovo usklađivanje sa izvornom naukom islama.

LITERATURA

Knjige i brošure

1. Buhari (El-), *Sahihu-l-buhari I-III*, prijevod i komentar Hasan Škapur, Odbor IZ-e Prijedor, Sarajevo, 1974., 1975 i 1976.
2. „, *Sahihu-l-buhari IV*, prijevod i komentar Hasan Škapur i Hasan Makić, El-Kalem, Sarajevo, 1991.
3. „, *Buharijina zbirka hadisa – sažetak*, preveo Mehmedalija Hadžić, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
4. Bejheki (El-), *Es-sunenu-l-kubra*, Daru-l-fikr, (bez mjesta i godine izdanja)
5. Ibn Madže, *Sunen*, Daru-l-hadis, Kairo, 1994.
6. Kurdić, Šefik, *Islamski bonton*, Islamska pedagoška akademija, Zenica, 2005.
7. „, *Ramazan i teravih namaz u svjetlu hanefijskog mezheba*, Islamska pedagoška akademija, Zenica, 2002.
8. Muslim, *Muslimova zbirka hadisa – izbor I-III*, preveo Šefik Kurdić, Kuća mudrosti, Zenica, 2004.
9. El-Munziri, hafiz Abdu-l-Azim ibn Abu-l-Kavijj, *Et-Tergib vet-terhib (Muhtesar El-Askalani)*, preveo Sulejman Topoljak, Bookline, Sarajevo, 2004.
10. Mulahalilović, Enver, *Vjerski običaji muslimana u BiH*, El-Kalem, Sarajevo, 1989.
11. Serdarević, Mevlida i Omanić, Ajnija, *Bošnjačka kultura ponašanja*, Svjetlost, Sarajevo, 2000.
12. Šejbani (Eš-), Ahmed b. Hanbel, *El-Musned*, El-Mektebu-l-islami, Bejrut, 1983.
5. Dervišević, Abdulah, „Miradžska svečanost (u Begovoj džamiji)“, *Glasnik VIS-a u SFRJ br. 78/1974.*, str. 343.
6. Hilić, Hasan, „Prilog bibliografiji radova o mubarek-noćima“, *Islamska misao br. 87.*, mart 1986., str. 12-13.
7. K. M., „Ovdje je sada Kerbela“, *Preporod br. 869.*, 01. 02. 2008., str. 26.
8. Kemura, Sulejman, „Zašto je dokinut zijaret u Gazi Husrevbegovoj džamiji u Sarajevu“, *Glasnik VIS-a u SFRJ br. 1-2/1965.*, str. 1-4.
9. Ljevaković, hfz. Muharem, „Proslava lejle miradža u Harman džamiji u Tešnju“, *Glasnik VIS-a u SFRJ br. 1-2/1963.*, str. 85.
10. Mehić, R. Mustafa, „O miradžu i miradžijama kod nas“, *Glasnik VIS-a u SFRJ br. 6/1979.*, str. 570.
11. Nočić, Hrustan, „Žalosno a istinito: Bajrami sa Miletom Kitićem“, *Preporod br. 891.*, 01. 01. 2009., str. 3.
12. Omerdić, Muharem „Značaj mjeseca ša'bana i Lejletu-l-berata“, *Islamska misao br. 87.*, str. 3-6.
13. Sedić, Fuad, „Post u mjesecu redžepu“, *Preporod br. 787.*, 01. 09. 2004., str. 15.
14. Spahić, Mustafa, „Vjerski kalendar muslimana“ *N. Muallim br. 36.*, decembar 2008., str. 84,
15. Šukrić, Nijaz, „Bajram u znaku kur'anskog veselja“, *Islamska misao br. 124/89.*, str. 4.

C) Ostali izvori

1. Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1989.

B) Članci, studije i rasprave

1. Ahmetagić, Ismail, „Jeumi-ašura“, *Muallim br.10.*, juli 1991., str. 30.
2. Alić, Enver, „Duhovne dimenzije miradža“, *Islamska misao br.75.*,mart 1985., str.3.
3. Beganović, Mirsada, „Moje prvo saznanje o lejlei-beratu“, *Glasnik VIS-a u SFRJ br. 3, 4/1966.*, str. 151.
4. Ćeman, Senad, „Dan Ašure“, *Preporod br. 822.*, 15. 2.2006., str. 41.

Summary الموجز

HADITH IN CULTURE OF CELEBRATION OF IMPORTANT
RELIGIOUS DATES AND EVENTS FOR BOSNIAKS

الحديث النبوي في ثقافة الاحتفال بالمناسبات والأحداث الدينية
المهمة عند البشانقة

Mustafa Gobeljić

مصطفى غوبيليتش

This article presents the significance and forms of the Qur'anic principle of redemption , compensation ie. kefarat, in the introduction the author brings an insight into the texts of the Qur'an and the tradition of the Messenger, classic commentaries of the Qur'an and specialised dictionaries related to the topic of kefarat. These show that the Qur'an often encourages individual responsibility in performing good deeds. Kefarat as a Qur'anic principle has become a significant institution in Islamic tradition, piety and religious culture. Islamic practise offers an abundance of alternative solution and the utmost criteria of validity of these alternatives is promotion of good deeds.

الإسلام ليس مجرد إيمان أو طقوس أو مجموعة من القواعد الأخلاقية؛ إن الإسلام يشمل الحياة البشرية كلها، بنهوضها وكيوتها، وبآفاقها المادية والروحية. الإسلام نموذج يتلاءم مع متطلبات كل زمان ومكان في الحياة. والإسلام ليس مجرد اعتقاد، بل هو نظام حياة. وبناء على هذا الفهم لدينا، يمكننا أن نتحدث عن الإسلام باعتباره قاعدة ونموذجاً في مجمل استمارة عيشنا الروحية والثقافية والتراثية. ويعتبر الحديث النبوي أحد المصدرين الرئيسيين في الإسلام، لذا نجده حاضراً في كافة جوانب تعبيرنا وعملنا الثقافي. وهكذا نجد وجود نماذج للحديث النبوي عند البشانقة في ثقافة السكن، والاهتمام بالنظافة الجسدية، واللباس، والغذاء، الخ. وعندما يدور الحديث حول تأثير الحديث النبوي أو عن آثار الحديث النبوي في ثقافة الاحتفال بالمناسبات والأحداث الدينية المهمة عند البشانقة، فإن ذلك موجود في جميع مجالات هذه الشكل الثقافي لحياتنا: كالاحتفال بالليالي المباركة، والمولد النبوي، ورأس السنة الهجرية، والعيد، الخ. وبعبارة واحدة، فإن الحديث النبوي باعتباره المصدر الثاني في ديننا، قد ترك أثراً دائماً في حياة الإنسان بأسرها عندنا. الكلمات الرئيسية: الحديث النبوي، الثقافة، التراث، الهجرة، المولد النبوي، الليالي المباركة، الأضحية، العيد، الخ.